

บทบาทของพระสงฆ์กับการดูแลสุขภาพ

แบบภูมิปัญญาไทย

The role of monk with Thai Wisdom Health Care

กาญจนา บัวดอก¹ พิศ แสนศักดิ์²

Kanjana Puadok Phit Saensak

บทคัดย่อ

การศึกษาเชิงคุณภาพครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับการดูแลสุขภาพแบบภูมิปัญญาไทย โดยการสัมภาษณ์พระสงฆ์ที่มีบทบาทในการดูแลสุขภาพแบบภูมิปัญญาไทยในจังหวัดปราจีนบุรี มีจำนวน 10 รูป จาก 10 วัด ผลการศึกษา พบว่า ก่อนที่พระจะมาเป็นหมอมพระนั้น ส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ที่ไม่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคมามาก่อนที่จะบวช แต่เมื่อได้บวชเข้าสู่พระธรรมแล้ว มีความประสงค์ที่จะช่วยเหลือชาวบ้านที่เจ็บป่วย จึงทำให้ต้องศึกษาด้านการรักษาสุขภาพโดยเฉพาะด้านการแพทย์แผนไทยแบบภูมิปัญญาไทยเอาไว้ เพื่อรักษาผู้ที่มาขอความช่วยเหลือ และมีการเก็บรวบรวมตำรา เครื่องมือที่เกี่ยวข้องกับการรักษาไว้ที่วัดโดยพระเป็นผู้ดูแลสมบัติที่ทรงคุณค่านี้ไว้เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมภายภาคหน้า บทบาทของพระสงฆ์ในการดูแลสุขภาพแบบภูมิปัญญาไทยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้แบ่งออกได้ 5 ด้าน คือ ด้านการส่งเสริมและเผยแพร่การศึกษาเกี่ยวกับการรักษาโรค ด้านการรักษาโรคภัยไข้เจ็บภูมิปัญญาพื้นบ้าน ด้านการปกครองและเป็นผู้นำท้องถิ่น ด้านการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเกี่ยวกับตำรายาโบราณ และบทบาทด้านการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมในการปลูกและฟื้นฟูสวนสมุนไพร การที่พระสงฆ์ต้องมามีบทบาทเป็นหมอมพระเนื่องจากได้รับความเลื่อมใสศรัทธา และความน่าเชื่อถือในการไปทำการดูแลรักษา สุขภาพของชาวบ้าน ผลจากการวิจัยนี้ ควรมีการสนับสนุน ส่งเสริม บทบาทของพระสงฆ์กับการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญานี้ไว้สืบต่อไป ซึ่งในการวางแผนงานที่จะพัฒนางานด้านการแพทย์แผนไทยของชุมชนนั้น ควรมีการใช้วัดเป็นแหล่งที่จะฟื้นฟูภูมิปัญญาไทยได้อีกทางเลือกหนึ่ง

คำสำคัญ: บทบาท ภูมิปัญญาไทย

Abstract

This qualitative study aims to explore the roles played by monks in the utilization of Thai wisdom for health care, by interviewing monks in the province of Prachinburi. This interview consisted of 10 Buddhist monks from 10 monasteries situated within the province which revealed that before they became monk healers, most of them were not trained in health care methods before being ordained.

In this reason found that, when they had ordained into Buddhism, these monks revealed their intention to care for the people's health. Therefore, these monks studied health care methods by stressing the Thai Traditional Medicine from Thai wisdom to be able to care for the people seeking help for health related problems. This utilization of Thai wisdom included the compilation of knowledge and equipments used in Thai Traditional Medicine, which are gathered within the monasteries and care taken by the monks for their utmost value to the population. The role played by ten monks in utilizing Thai wisdom for health care as shown by this study can be divided into 5 significant aspects including: promoting knowledge from studies of traditional health care, utilization of folk medicine, administration and local leadership, revival and preservation of traditional medicine knowledge, and the restoration and conservation of the environment with the establishment of herb gardens for use in Thai Traditional Medicine from Thai wisdom. These monks already have the population's faith, confidence and respectability in their role, facilitating their extended responsibility in taking care of people's health as monk healers. This study is able to conclude that the roles played by monks in the utilization of Thai wisdom for health care must be further supported for Thai wisdom to become an important alternative in health care.

Key words : Role, Thai wisdom

บทนำ

ปัจจุบันการสืบสานภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน นับว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพที่อยู่ในวิถีชีวิต วัฒนธรรม ของแต่ละชุมชนที่ดูแลสุขภาพกันมาตั้งแต่ดั้งเดิมเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับความเชื่อ พิธีกรรม วัฒนธรรม ประเพณีและทรัพยากรที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น และเป็นที่ยอมรับของชุมชนนั้นๆ เป็นไปตามลักษณะของภูมิปัญญาของท้องถิ่น จึงเป็นความเชื่อที่เป็นกุศลเป็นวิชา แม้มีอาจพิสูจน์ได้ด้วยหลักการและเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ แต่มีผลต่อการเสริมสร้างสุขภาพของชุมชน¹ โดยมีความเชื่อว่าสาเหตุของการเจ็บป่วยเกิดจาก 1) สิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น

ผี (กรรม), ไสยศาสตร์ (คาถา), วิถีโคจรของดวงดาว, ละเมิดขนบธรรมเนียมประเพณี 2) ธรรมชาติร่างกายเสียสมดุลตามวัย, สิ่งแวดล้อม และสังคม ซึ่งอาจเกิดจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่ง หรือ หลายสาเหตุร่วมกัน หมอพื้นบ้านจึงเลือกวิธีการรักษาให้เหมาะสมและบ่อยครั้งที่ใช้วิธีการรักษาโรคหลายวิธีประกอบกัน เช่น หมอกระดูกจะใช้เผือกไม้ การจัดกระดูก ใช้ยาสมุนไพรผสมผสานกับการเป่ามนต์คาถา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการนวดที่เฟื่องฟูขยายตัวไปทั่ว จนมีบริการการนวดไทยทั้งในโรงพยาบาลในชุมชน ในโรงแรมและสปาต่าง ๆ รวมทั้งตามปั้มน้ำมันและศูนย์การค้าแทบทุกแห่ง จังหวัดปราจีนบุรีมีวัด 345 แห่ง พระสงฆ์ 3,713 รูป สามเณร 464 รูป² และเป็นจังหวัดที่มีการขยายตัวด้านการนำภูมิปัญญาไทยมาใช้ โดยมีการกำหนดเป็นยุทธ-ศาสตร์การพัฒนากลุ่มจังหวัด อนุภูมิภาคภาคกลางตอนล่าง ประเด็นยุทธศาสตร์ภูมิ-ปัญญาการแพทย์แผนไทย ในปีงบประมาณ 2547 และมีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องในปีงบประมาณ 2548 มีการสร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้านในจังหวัดปราจีนบุรีมีจำนวนประมาณ 241 คน มีการสร้างเครือข่ายด้านสุขภาพ ที่สามารถให้บริการและเข้าถึงชุมชนได้ ในการดูแลรักษาสุขภาพด้วยภูมิปัญญาไทย นอกจากหมอพื้นบ้านแล้วยังพบว่าพระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการดูแลสุขภาพ ซึ่งเป็นเหตุผลที่น่าสนใจว่าทำไมพระสงฆ์จึงมีบทบาทด้านการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาไทย ถ้าพิจารณาจากแหล่งข้อมูลแล้วพบว่ายังไม่มีหลักฐานด้านบทบาทของพระสงฆ์ ในจังหวัดปราจีนบุรีกับการดูแลสุขภาพ ข้อมูลที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่องานด้านการสาธารณสุข ในการพัฒนาการแพทย์แผนไทยสู่ชุมชนและประชาชนของจังหวัดปราจีนบุรีและอีกหลายจังหวัดที่กำลังพัฒนางานด้านการแพทย์แผนไทย³

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับการดูแลสุขภาพแบบภูมิปัญญาไทย

วิธีการศึกษา

ศึกษาเชิงคุณภาพเก็บรวบรวมข้อมูลจากพระสงฆ์ในจังหวัดปราจีนบุรีที่มีบทบาทในการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาไทย โดยใช้การสัมภาษณ์พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างวัดละ 1 รูป จาก 10 วัด และไม่จำกัดสมมติทางสงฆ์ และจำนวนพรรษา ได้ดำเนินการเก็บข้อมูลในเดือนกุมภาพันธ์ 2548 โดยการประสานงานขอข้อมูลกับสาธารณสุขจังหวัดปราจีนบุรีเกี่ยวกับวัดที่เข้าร่วมเป็น เครือข่ายหมอพื้นบ้านตามที่ได้ทำเป็นบัญชีรายชื่อไว้ ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลจากวัดที่มีการรักษาด้วยการแพทย์แผนไทยแบบภูมิปัญญาไทยในจังหวัดปราจีนบุรี ในการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลได้เดินด้วยรถยนต์จากบ้านไปยังวัดที่อยู่ในกลุ่มตัวอย่างที่ได้กำหนดไว้แล้ว สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าเฉลี่ยและร้อยละ

ผลการศึกษา

จากการศึกษาพระสงฆ์ในจังหวัดปราจีนบุรีที่มีบทบาทในการดูแลสุขภาพแบบภูมิปัญญาไทย ทั้งหมด 10 รูป พบว่า ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชีวสังคมของกลุ่มตัวอย่างที่กำหนด คือ พระสงฆ์ที่มีบทบาทในการดูแลสุขภาพแบบภูมิปัญญาไทย ในจังหวัดปราจีนบุรี จำนวน 10 วัด 10 รูป จากการสัมภาษณ์ได้ข้อมูลว่า พระสงฆ์มีอายุเฉลี่ย 51.9 ปี ได้อุปสมบทเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนามาแล้วเป็นจำนวนที่อยู่ในช่วง 10-20 พรรษา และ 21-30 พรรษา ถึงร้อยละ 40 ทั้งสองช่วงพรรษา พระสงฆ์ที่มีบทบาทด้านการดูแลสุขภาพจะเป็นผู้ที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ถึงร้อยละ 80 ระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสอยู่ในช่วง 1-10 ปี และ 20-30 ปี ถึงร้อยละ 40 ได้รับการศึกษาทางธรรมในระดับนักธรรมเอก ถึงร้อยละ 90 ซึ่งจากข้อมูลทำให้ทราบถึงว่าในการที่พระสงฆ์จะรักษาของผู้ป่วยนั้นอายุก็เป็นส่วนหนึ่งในการเก็บเกี่ยวประสบการณ์ที่จะรักษาโรคต่างๆ และพระสงฆ์ กลุ่มตัวอย่างนั้นจะอุปสมบทส่วนใหญ่อายุ 20 ปี และเมื่อนำมาเทียบกับอายุปัจจุบันทำให้มีจำนวนพรรษาที่อยู่ในช่วงที่มาก ดังนั้นการได้มาซึ่งตำแหน่งเจ้าอาวาสก็เป็นสิ่งที่ตาม หรือ อาจเป็นตำแหน่งที่ได้มาโดยการเห็นสมควรของท่านเจ้าอาวาสองค์ก่อนเป็นผู้มอบให้ก็ได้ แต่การที่มีตำแหน่งเจ้าอาวาสสามารถที่จะช่วยเสริมบทบาทด้านการรักษาได้ส่วนหนึ่ง คือ ผู้ที่เป็นเจ้าอาวาสสามารถที่แบ่งภาระหน้าที่ หรือ สนับสนุน ในการทำภารกิจต่างๆ ให้แก่พระลูกวัดได้ รวมทั้งบทบาทด้านการเป็นผู้รักษาเยียวยาได้ ผู้ป่วยอีกด้วย ก่อนที่จะเข้ามาอาศัยอยู่ในร่มแห่งพระธรรมพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างทุกรูปล้วนแต่ได้รับการศึกษาทางโลกมาแล้ว จากการสัมภาษณ์การศึกษาที่ได้รับทางโลกของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าปริญญาตรี ถึงร้อยละ 1 และได้ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมก่อนบวช ถึงร้อยละ 90 และยังพบอีกว่าพระสงฆ์ทุกรูปในกลุ่มตัวอย่างเป็นพระที่มีสถานภาพโสด ถึงร้อยละ 100 กระบวนการที่จะเป็นหมอมพระนั้น จากการศึกษพบว่า พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างไม่มีประสบการณ์ด้านการรักษา ถึงร้อยละ 70 แต่มีความสนใจในการศึกษาเกี่ยวกับการรักษาโรคมากที่สุด ถึงร้อยละ 90 เมื่อเข้ารับการศึกษาเพื่อที่จะช่วยเหลือประชาชน เมื่อเกิดเจ็บป่วยมีความตั้งใจรับการถ่ายทอดวิชาจากหมอฟันบ้านเป็นส่วนใหญ่ ถึงร้อยละ 50 โดยใช้บ้านครูเป็นสถานที่ในการถ่ายทอดวิชา ถึงร้อยละ 50 และจะเห็นได้ว่าการได้มาซึ่งวิชาในการรักษาเยียวยาที่กระทำกับชีวิตมนุษย์ใช้ระยะเวลาในการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับวิธีการและวิชานั้นๆ อาจจะใช้ในช่วงการเรียนรู้ที่น้อยกว่า 1 ปี หรือ อาจจะต้องเรียนรู้เป็นระยะเวลา 1-5 ปี หรืออาจจะมีมากกว่า 10 ปี ถึงร้อยละ 30 ในการเป็นผู้สืบทอดวิชาการรักษาจะต้องมีการครอบครู ถึงร้อยละ 80 นอกจากนี้ยังพบว่าพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ที่มีถิ่นกำเนิด ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ถึงร้อยละ 90

จากการศึกษาพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างยัง พบว่า

(1) **การรักษา** มีการรักษาด้วยการใช้ยาสมุนไพรทั้งยาเดี่ยวและยาตำรับ การเป็นผู้ให้คำปรึกษาด้านสุขภาพ ยา และความทุกข์ด้านต่างๆ การใช้เวทย์มนต์คาถา การอบสมุนไพร การเป่า การเคาะ การประสานกระดูก การใช้การเจริญภาวนาไสยศาสตร์ การดูโชคชะตาราศี การรดน้ำมนต์

และการให้สัจจะ โดยพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างลงมือทำทุกขั้นตอนในการรักษา

(2) **โรคที่รักษา** พบว่า โรคที่มักจะมาให้หมอพระรักษานั้นสามารถจัดกลุ่มออกได้เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

2.1 โรคที่เกิดทางกาย เป็นโรคที่เกิดขึ้นทางกายสามารถปรากฏออกมาให้เห็นได้ สามารถสัมผัสได้ สร้างความเจ็บป่วยให้แก่ผู้ที่มารักษา ดังนี้

(1) โรคที่เกิดจากเชื้อโรค หรือ ไม่มีเชื้อโรคก็ตีส่งผลให้ร่างกายเจ็บป่วย เช่น มะเร็ง อัมพฤกษ์ อัมพาต เบาหวาน ความดันโลหิตสูง ริดสีดวง ไขหวัด โรคเกี่ยวกับเลือดลม กิณของ แสลง จะใช้การรักษาด้วยการใช้ยาสมุนไพร การเจริญภาวนา การให้คำปรึกษาด้านสุขภาพ ยา และความทุกข์ต่าง ๆ การใช้เวทย์มนต์คาถา การอบสม

(2) โรคที่เกิดจากอุบัติเหตุแล้วส่งผลให้กระดูกหัก กระดูกงอ กระดูกแตก กระดูกเกยกัน บวม แดง ฟกช้ำ มีบาดแผลปรากฏออกมา กล้ามเนื้ออักเสบ กล้ามเนื้อตึง จะใช้การรักษาด้วยการเป่า การเคาะ การใช้น้ำมันประสานกระดูก การใช้ยาสมุนไพร การให้คำปรึกษาด้านสุขภาพ ยา และความทุกข์ต่าง ๆ การใช้เวทย์มนต์คาถา การอบสมุนไพร

2.2 โรคที่เกิดทางจิตใจ เป็น

โรคที่รักษาต้องการอาศัยความเชื่อ ความศรัทธาที่ผู้มารับการรักษามีกับหมอพระอย่างจริง เช่น เลิกเหล้า เลิกยาเสพติด ถูกไสยศาสตร์ ผู้ป่วยที่เจ็บป่วยเรื้อรังหมดหนทางเยียวยารักษา จะใช้การรักษาด้วยสมุนไพร การให้คำปรึกษาด้านสุขภาพ ยา และความทุกข์ต่าง ๆ การใช้เวทย์มนต์คาถา การเจริญภาวนา การรดน้ำมนต์ การให้สัจจะ

(3) **ผลการรักษา** จากการศึกษา พบว่า ในการทำการรักษาของพระนั้นผู้ที่มารับการรักษา ต้องมีความเชื่อ ความศรัทธา ความยึดมั่น ความต้องการที่จะรักษาและต้องการที่พึ่งอย่างจริง ไม่ใช่เพื่อมาลองวิชาและต้องปฏิบัติตามคำแนะนำอย่างเคร่งครัด จึงจะทำให้ผลการรักษานั้นได้ผลสำเร็จ หายจากการเจ็บป่วย หรือ อาการที่เป็นทุเลาลงจากเดิม แต่ในบางครั้งที่ผู้เข้ารับการรักษาไม่ปฏิบัติตามก็จะมีอาการปลงชั้นครูยกเลิกการรักษาและให้ไปรับการรักษาตามแบบที่ตนต้องการต่อไป

(4) **วิธีการรักษา** พระสงฆ์ที่มีบทบาทในการรักษาสุขภาพด้วยวิธีการต่างๆจะมีขั้นตอนที่ต้องให้ผู้มารับการรักษปฏิบัติ ดังนี้

4.1 ก่อนรักษาทุกครั้ง จะมีการเตรียมอุปกรณ์ที่ใช้ในการขึ้นครู ประกอบด้วย คำครุ เริ่มต้นตั้งแต่ 6 บาท ถึง 259 บาท ตามแต่พระผู้รักษา และชั้นครู ที่ใส่ดอกไม้ ธูป เทียน หมาก พลุ ยาสูบ มาเพื่อทำการบูชาครูก่อนการรักษา อุปกรณ์การรักษา ประกอบด้วย น้ำมันมะพร้าว ยาสมุนไพรตามที่พระบอก ในการขึ้นครูนั้นผู้ที่ประกอบพิธีอาจจะเป็นญาติของผู้ป่วยหรือต้องเป็นผู้ป่วยเองตามที่พระที่ทำการรักษากำหนด

4.2 การรักษาของหมอพระจะมีการตรวจประเมินอาการรักษาตามวิธีที่เชี่ยวชาญ จ่ายยาให้กลับไปรักษาต่อเอง และให้คำแนะนำในการปฏิบัติตน และข้อห้าม ข้อควรระวัง เช่น ในการ

ประสานกระดูก จะต้องรับประทานอาหารที่ผิดสำแดง คือ อาหารที่แสลงต่อผลการรักษานั้นเอง ให้รับประทานได้เพียง เนื้อหมู ปลาน้ำจืด เช่น ปลาช่อน ปลานิล เท่านั้น ปลาที่มีเงี่ยงห้ามรับประทาน จะทำให้แผลบวม

4.3 หลังการรักษา จะมีการทำพิธีการปลงครุฑนับว่าเป็นพิธีที่ต้องปฏิบัติทุกครั้ง ที่ทำการรักษาหาย หรือจะไม่ได้รับการรักษาต่อเนื่องอีก โดยมีความเชื่ออยู่ว่าการที่ทำการรักษาจะมีครู ผู้ที่รักษาอาการที่ตนเป็นมาร่วมรักษาด้วย เมื่อรักษาอาการหายดีก็ควรที่ต้องทำพิธีการปลงครุฑ เพื่อไม่ให้โรคกลับเข้าตัวอีก

ผลการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการดูแลสุขภาพแบบภูมิปัญญาไทย ดังแสดงใน ตารางที่ 1 ต่อไปนี้

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามบทบาทของพระสงฆ์ที่มีการดูแลสุขภาพแบบภูมิปัญญาไทย

บทบาทของพระสงฆ์	การดูแลสุขภาพแบบภูมิปัญญาไทย	
	จำนวน n = 10	ร้อยละ
1. ด้านการส่งเสริมและเผยแพร่การศึกษา (อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการรักษาโรค ให้ทุนสนับสนุนการศึกษา เข้าร่วมโครงการเครือข่ายหมอพื้นบ้าน และเข้าร่วมโครงการหรือการสัมมนาด้านสมุนไพรหรือการแพทย์พื้นบ้าน)	9	90
2. ด้านการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ (การใช้ยาสมุนไพรทั้งยาเดี่ยวและยาตำรับ วิธีการใช้ยาสมุนไพร การเป็นผู้ให้คำปรึกษาด้านสุขภาพ ยา และความทุกข์ด้านต่างๆ การส่งต่อผู้ป่วย การใช้เวชภัณฑ์คณา การอบสมุนไพร การรักษาด้วยการเป่าการใช้ไสย-ศาสตร์ การดูโชคชะตาราศี การรดน้ำมนต์ การเคาะ การประสานกระดูก การเจริญภาวนาและการให้สัจจะ)	10	100
3. ด้านการปกครองและการเป็นผู้นำท้องถิ่น (เป็นผู้นำในการปกครองวัดและพัฒนาวัด เป็นผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชน)	9	90
4. ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม (เก็บรวบรวมสิ่งของเกี่ยวกับการทำยา หรือของที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาไทย และเก็บรวบรวมตำราเกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย)	9	90
5. ด้านการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อม (มีการปลูกสมุนไพร และมีการฟื้นฟูสวนสมุนไพร)	7	70

สรุปและอภิปรายผล

บทบาทของพระสงฆ์ในการดูแลสุขภาพแบบภูมิปัญญาไทย มี 5 ด้าน ได้แก่

1. **ด้านการส่งเสริมและเผยแพร่การศึกษา** พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทด้านการส่งเสริมและเผยแพร่การศึกษา คิดเป็นร้อยละ 90 ของจำนวนกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา โดยพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างจะเข้าร่วมโครงการการสัมมนาด้านสมุนไพร การแพทย์พื้นบ้าน และอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคตามหน่วยงานของรัฐและสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นผู้จัดแล้วส่งหนังสือเชิญมายังวัด และยังเข้าร่วมเป็นเครือข่ายหมอพื้นบ้าน เพื่อร่วมเป็นกำลังในการพัฒนาการแพทย์แผนไทยและสมุนไพรร่วมกับหน่วยงานสาธารณสุข นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่อยู่เบื้องหลังการสนับสนุนด้านทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่อยู่ตาม โรงเรียนต่างๆ และมีการขอทุนมายังวัด พระก็จะจัดทุนให้โดยมาจากการนำเงินส่วนตัวมามอบเป็นทุนสนับสนุนการศึกษาของเยาวชนไทย

2. **ด้านการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ** พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทด้านการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ คิดเป็นร้อยละ 100 ของการศึกษากลุ่มตัวอย่าง โดยพระสงฆ์จะทำการรักษาผู้ที่เจ็บป่วยด้วยวิธีที่หลากหลายมีทั้งการใช้ยาสมุนไพรทั้งที่เป็นยาเดี่ยวและยาตำรับ วิธีการใช้ยาสมุนไพรมีทั้งการนำไปต้มปั้นเป็นลูกกลอน บดเป็นผง รับประทานสด การนำสมุนไพรไปทำเป็นยาอบใช้ในการรักษา พระสงฆ์ยังเป็นผู้ให้คำปรึกษาด้านสุขภาพ ยา และความทุกข์ด้านต่างๆ ที่ญาติ โยมเข้ามาเพื่อขอให้ช่วยเหลือ นอกจากนี้ในการรักษาต้องอาศัยความเชื่อ ความศรัทธา ควบคู่กับการรักษาด้วย เช่น การรักษาที่ใช้เวทย์มนต์คาถา การรักษาด้วยการเป่า การใช้ไสยศาสตร์ การดูโชคชะตาราศี การรดน้ำมนต์ การเคาะ การประสานกระดูก การให้สัจจะ และการเจริญภาวนา เป็นการรักษาที่ต้องใช้ตัวผู้ที่รักษาและหมอพระที่ให้การรักษาเป็นส่วนประกอบสำคัญที่เชื่อมโยงกัน

3. **บทบาทด้านการปกครองและการเป็นผู้ท้องถิ่น** พบว่า พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง คิดเป็นร้อยละ 90 สามารถที่จะเป็นผู้นำในการปกครองวัดและพัฒนาวัด รวมไปถึงการเป็นผู้เฝ้าระวังท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนเพื่อประโยชน์ที่ชุมชนได้รับอย่างสูงสุด

4. **บทบาทด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม** พบว่า พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง คิดเป็นร้อยละ 90 เป็นผู้ที่ได้เก็บรวบรวมสิ่งของเกี่ยวกับการทำยาที่เป็นภูมิ-ปัญญาไทยไว้ เช่น เครื่องพิมพ์มือที่ใช้ในการทำเม็ดยา และยังมีเก็บรวบรวมตำราเกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย เพื่อที่จะได้อาไว้ให้ผู้ที่มีความสนใจได้ศึกษาและไว้ให้ลูกหลานได้ดู การบันทึกการรักษาของบรรพบุรุษไทยในสมัยก่อน ในรูปแบบของตำรา ตำราโบราณ สมุดข่อย คัมภีร์ และสมุดจดบันทึก ที่มีญาติโยมและบรรพบุรุษของพระได้มอบไว้ให้เก็บรักษาที่วัด

5. **บทบาทการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อม** พบว่า พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง คิดเป็นร้อยละ 70 ที่ได้ปลูกสมุนไพรไว้ในวัด และยังมีการทำโครงการที่ปลูกสวนสมุนไพร เพื่อที่จะได้เป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ใช้สมุนไพรในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้น

ผลที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ด้วยการสัมภาษณ์เป็นการวิจัยที่เหมาะสมได้พบว่า พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทด้านการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาไทย เพราะจากการสัมภาษณ์ถึงข้อมูลด้านชีวสังคมที่เกี่ยวข้องกับประวัติ ภูมิหลัง และกระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ของพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างนั้นทำให้ทราบว่าก่อนที่จะกลายมาเป็นหมอประณันส่วนใหญ่นั้นพระสงฆ์ที่ไม่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคมามาก่อนที่จะบวช แต่เมื่อได้บวชเข้าสู่พระธรรมแล้ว เห็นถึงการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของมนุษย์ จึงได้เกิดจิตที่อยากช่วยเหลือ จึงทำให้ต้องศึกษาด้านการรักษาสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทยแบบภูมิปัญญาไทยเอาไว้เพื่อรักษาผู้ที่มาขอความช่วยเหลือ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาเอกสารของพระมหาจรรยา สุทธิญาโณ⁴ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ พระพุทธศาสนากับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม ถึงบทบาทของพระพุทธเจ้าและพระสาวกกับการดูแลสุขภาพว่า ตามหลักฐานในพระไตรปิฎกหลายแห่งทั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าเอง พระสงฆ์สาวกล้วนให้การเอาใจใส่ดูแลพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ผู้ป่วยเป็นอย่างดี เพื่อให้การพยาบาลภิกษุไข้หรือผู้ป่วยดำเนินอย่างมีประสิทธิภาพ พระพุทธเจ้าจึงทรงชี้ทางให้เห็นถึงลักษณะของผู้ที่ป่วยที่รักษายากและรักษาง่าย และลักษณะของผู้ที่ควรเป็นผู้พยาบาลและไม่ควรพยาบาลผู้ป่วยไว้ การทำหน้าที่ในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้พ้นจากทุกข์ไม่ว่าทางกายหรือจิตล้วนเป็นภารกิจอันยิ่งใหญ่ย่อมเกิดบุญมากมีอานิสงส์มาก ยิ่งช่วยให้ผู้ป่วยได้ค้นพบธรรมะขณะที่ป่วยยิ่งได้บุญมากเพราะถือว่าได้รักษาทั้งสองทางอันเป็นชีวิตที่ปลอดภัยอย่างสมบูรณ์ จากการศึกษายังพบว่าพระสงฆ์เป็นผู้ที่เก็บรวมตำรา เครื่องมือที่เกี่ยวกับการรักษาไว้ที่วัดโดยพระเป็นผู้ดูแลสมบัติที่ทรงคุณค่านี้ไว้เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม

นอกจากนี้ยังพบว่าบทบาทของพระสงฆ์ในการดูแลสุขภาพแบบภูมิปัญญาไทยนั้น ยังสามารถแบ่งออกได้อีกหลายด้านที่เป็นบทบาทของพระสงฆ์ แต่การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ศึกษาเพียง 5 ด้าน คือ ด้านการส่งเสริมและเผยแพร่การศึกษา ด้านการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ด้านการปกครองและเป็นผู้นำท้องถิ่น ด้านการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และบทบาทด้านการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อม ที่ทำให้พระสงฆ์ต้องมามีบทบาทเป็นหมอประณันที่ได้รับการเลื่อมใสศรัทธาความน่าเชื่อถือให้กับผู้ที่ไปทำการรักษา ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ วรัญชรี ตั้งอารยทรัพย์⁵ ได้ศึกษาเอกสารต่างๆ แล้วจำแนกบทบาทของพระสงฆ์ได้เป็น 3 ข้อ คือ บทบาทด้านการปกครอง บทบาทด้านการศึกษา บทบาทด้านการเผยแพร่ประโยชน์แก่สาธารณชนทั่วไป แต่จากสภาพของสังคมไทยและจากหลักพุทธธรรม พระธรรมปิฎก ประยุทธ์-ปยุตต ได้เสนอว่า พระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่เพิ่มอีก ๒ ด้าน คือ บทบาทด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ การส่งเสริมสนับสนุนและฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมประเพณีของไทยให้ดำรงอยู่และพัฒนาต่อไป บทบาทด้านการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมการกระทำการต่างๆ ที่จะสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นแก่ธรรมชาติแวดล้อม

ข้อเสนอแนะ

1. การที่พระภิกษุสงฆ์บวชบวชในการเป็นหมอประโยมสร้างความนิยมและความศรัทธาจากประชาชนได้เป็นอย่างดี และสามารถที่จะสืบสานภูมิปัญญาของไทยไว้ให้อยู่กับสังคมไทย ดังนั้นควรมีการสนับสนุน ส่งเสริม บทบาทของพระสงฆ์กับการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาไว้สืบต่อไป
2. จากการศึกษาประวัติและภูมิหลัง รวมทั้งกระบวนการเรียนรู้อันหนึ่งของพระสงฆ์ นั้นพบว่ามีการเรียนรู้ที่ถ่ายแบบตัวต่อตัว ใช้ทั้งตำราเรียน การท่องจำ และประสบการณ์จริงที่ได้รับและยังต้องได้รับการทดสอบจากครูวาทะรักษาได้จริง จึงจะมาทำการรักษา เพราะเป็นในการรักษาที่มุ่งกระทำในชีวิตมนุษย์ต้องมีการเรียนรู้อย่างจริงจัง ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีที่ความเป็นแบบอย่างในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่คนรุ่นหลังที่จะสืบทอดภูมิปัญญาต่อไป
3. ในการวางแผนงานที่จะพัฒนางานด้านการแพทย์แผนไทยของสำนักงานสาธารณสุขสู่ชุมชนนั้นควรมีการใช้วัดเป็นแหล่งที่จะฟื้นฟูภูมิปัญญาได้เป็นอย่างดี มีทั้งหมอประโยมที่มีบทบาทในการรักษาสุขภาพ มีตำรา มีคัมภีร์ มีตัวยาสมุนไพร และเป็นแหล่งรวมทางด้านจิตใจของประชาชนเป็นทุนเดิมอยู่แล้วในการเข้าถึงชุมชน

เอกสารอ้างอิง

1. พัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, กรม. นโยบายและทิศทางการพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. กรุงเทพฯ: มปป.
2. กองพุทธศาสนา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. ข้อมูลพื้นฐานด้านศาสนาจังหวัดปราจีนบุรี ปี 2547.
3. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดปราจีนบุรี. ข้อมูลอัตรากำลังด้านแพทย์แผนไทย จังหวัดปราจีนบุรี ปี 2547.
4. จรรยา สุทธิญาโณ, พระ. พระพุทธศาสนากับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544.
5. วรรณศรี ตั้งอารยทรัพย์. การศึกษาการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคของพระสงฆ์ในเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ ปศ.ศ. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540.